

Turistična zveza Slovenije
Tekmovanje turistični vodnik

OD JASE DO ODRA: SLOVENSKO NARODNO GLEDALIŠČE V
ČRNOMLJU

(seminarska naloga)

Avtor: Rok Babič

Mentorica: Tatjana Zupančič

Črnomelj, april 2021

KAZALO

KAZALO	1
1. UVOD	2
2. VODENJE PO ODSEKIH	3
I. Programski načrt	3
II. Tehnični načrt	3
3. VSEBINSKI OPIS ODSEKOV VODENJA	4
I. Opis konteksta, v katerega je postavljeno vodenje.....	4
II. Opis odsekov.....	5
ODSEK 1	5
Letalo DC-3 v Otoku.....	6
GLAVNI SKLOP.....	7
Kulturni dom Črnomelj, »Domovina je kultura«.....	7
ODSEK 2	11
Spominska hiša Otona Župančiča v Vinici	11
4. INFORMACIJE ZA SAMOSTOJNI OGLED	12
5. VIRI IN LITERATURA	12

1. UVOD

»Za Belo krajino ste sigurno že čuli, čeprav smo tm daleko na jugu za Gorjanci in Rogom. Dogodi se i da nas kdo v Ljubljani zamenja za Hrvate, ah kaj čmo. Največ jih je ziher šlo čez Metliko al Vinico proti Hrvaški. Mogoče je gdu od vas i pil kako naše vino al pa jel belokranjsko pogačo. Eni so bli na Jurjevanju, Vinski vigredi al Črnfestu. Dosti ljudi pride poleti na Kupo. Kadi gdo i pozna našo folkloro. Te, ki majo radi naravo, pa so čuli za Lahinjo, Krupo i črnega močerila. Čuda več nego to pa malo ljudi zna. Zto sm se ja odloču, da vam opišem eno manj poznano kulturno zgodovinsko posebnost, ki se je zgodila pri nas, ampak je važna za vse nas Slovence. Hojte z mano po tej seminarski, pa vam bum vse povedal.«

Ali ste vedeli, da Črnomelj v letu 1944 postane središče države, v kateri divja vojna. V mesto se preselijo, ali se tu oblikujejo, vsi državotvorni organi, institucije, ustanove in pomembni posamezniki javnega, političnega in kulturnega življenja. Črnomelj postane prvo osvobojeno ozemlje, mesto, ki je veljalo za glavno središče bojujočega slovenskega ljudstva. V Črnomlju je 19. in 20. februarja potekalo prvo zasedanje Slovenskega narodno osvobodilnega sveta (SNOS), kjer so bili postavljeni temelji slovenske državnosti.

Bela krajina pa ni dala zavetja le politiki, ampak tudi kulturi. 12. januarja istega leta je bilo v Črnomlju ustanovljeno Slovensko narodno gledališče (SNG). To je združilo razkropljene slovenske igralce pod eno streho. Gre za prvo gledališče, ki se je ponašalo z zavedanjem in poimenovanjem *»slovensko«*. Temeljne naloge v tej ustanovi zbranih ljudi takrat presežejo propagando in agitacijo na terenu. To ni uspelo nobenemu drugemu odporniškemu gibanju v Evropi. Gonil jih je ta divji čas, a so ga s svojim čutom za kulturo nedvomno preseгли in iz skromnih začetkov našli pot *»od jase do odra«*. Zato je tudi ena prvih gledaliških skupin, ki jo je vodil Matej Bor, nosila ravno ime *»Jasa«*.

Naj dodam še, da zgodbe iz preteklosti enostavno so. Ne obstajajo zato, da bi jih sodil, niso se zgodile, da bi jih odobraval ali zaničevali. Preteklost nas lahko prizadene ali se nas nežno dotakne. Zgodbe so tam, da iz njih izluščimo kakšno sporočilo, se ob njih zamislimo ali samo nasmejimo. Igralec Jože Gale je to obdobje opisal kot: *» ... izjemen čas, izjemna doživetja ... Bliskovito si slede zmage in porazi, up in obup, veselje in žalost, vesela pesem in žalostinka, pekoča žeja in vedro iskrivega vina, izobilje in lakota, izčrpanost in poskočen ples, dež in sonce ...«*.

2. VODENJE PO ODSEKIH

I. Programski načrt

Vodenje je namenjeno gostu, ki je ljubitelj zgodovine in kulture, je bil že večkrat v Beli krajini ali pa jo raziskuje več dni. Pot sem zasnoval tako, da nas popelje skozi vse tri belokranjske občine. Začnemo med vinogradi v Semiču, kjer se nam odpira prelep razgled na kraški ravniki. Točka, kjer si popotniki navadno spočijejo oko, Belokranjci pa jih po običaju postrežemo z vinom in pogačo. Pot nadaljujemo ob prelepi reki Krupi, mimo ostankov gradu Krupa, proti Gradcu. To je majhen kraj, kjer na okljuku Lahinje stoji mogočen grad, tam pa je bil ustanovljen tudi slovenski Rdeči križ. Nakar se odpravimo mimo osamelca Kučar, proti Otoku. Tam se ustavimo pri letalu DC-3, ki je tam postavljen v spomin na pomembno letališče, od koder so bili evakuirani ranjenci, v osvobojeno ozemlje pa so prihajale pomembne zaloge. Odpravimo se v Kulturni dom Črnomelj, kjer je potekal SNOS in je bil ustanovljen SNG. Ogledamo si zanimivo stalno razstavo, kjer se sami preizkusimo kot igralci na odru. Na Medgeneracijskem vrtu za Kulturnim domom si, v duhu časa SNG v Črnomlju, sami pripravimo kosilo v kotlih, ob tem se zabavamo z belokranjskimi pastirskimi igrami. Na koncu se odpravimo v Spominsko hišo Otona Župančiča na Vinici, kjer dan zaključimo ob dobrem vinu in hrani, tokrat v Gradu Vinica.

II. Tehnični načrt

ODSEK 1	
Sprejem v Semiču, uvodni pozdrav in manjša pogostitev z vinom in pogačo v Hotelu Smuk (WC).	10:00–10:30
Vožnja: mimo reke Krupe, Vinjega vrha, Gradu Krupa, Gradca in Kučarja.	10:30–10:45
Otok: ogled letala DC-3 (Dakota).	10:45–11:15
Vožnja proti Črnomlju (mesto prvega belokranjskega upora, največje spuščališče).	11.15–11:30

GLAVNI SKLOP	
Kulturni dom Črnomelj, stalna razstava »Domovina je kultura« (WC, pekarna, kava).	11:30–13:30
Medgeneracijski vrt Kulturnega doma Črnomelj, pastirske igre, priprava kosila iz gledališkega kotla.	13:30–15:00
Sprehod po Črnomlju: po kolodvorski cesti do železniške postaje, proti Gričku in do Trga svobode.	15:00–15:35
ODSEK 2	
Vožnja: mimo rudnika, spomenika Jakoba Savinška na Kvasici, Dragatuša, Krajinskega parka Lahinja.	15:35–15:55
Spominska hiša Otona Župančiča v Vinici.	15:55–17:00
Grad Vinica: večerja.	17:00–19:00

3. VSEBINSKI OPIS ODSEKOV VODENJA

I. Opis konteksta, v katerega je postavljeno vodenje

Po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 je Bela krajina prva v državi postala zelo obsežno svobodno območje brez okupatorja. Območje so razdelili na komande belokranjskega vojnega področja, ki so stražile vse pomembnejše objekte v mestih in naseljih. Po priključitvi Poljanske doline je okrožni odbor Osvobodilne fronte (OF) ustanovil okrožno upravno komisijo, ki je delovanje razdelila na različne odseke za zdravstvo, gospodarstvo, industrijo, finance, prosveto oziroma kulturo. Medtem ko so Nemci 3. oktobra bombardirali Črnomelj, je sočasno v Seškovem domu v Kočevju med 1. in 3. oktobrom 1943, pod geslom »*Narod si bo pisal sodbo sam*«, potekal Kočevski zbor, kjer je bila sprejeta tudi uradna odločitev, da Črnomelj postane

središče osvobojenega ozemlja. Vzpostavljeni so bili temeljni uradi nove oblasti, ki se je odločila, da bo med 19. in 20. februarjem 1944 v Črnomlju potekalo prvo zasedanje SNOS, v takratnem domu ljudske prosvete, danes Kulturnem domu Črnomelj.

Črnomelj je postal središče države, ujete v vojni vihri, zato so odločevalci sem preselili vrh in upravljanje države iz Baze 20, gozdnatega Kočevskega Roga. Mesto je veljalo za začasno glavno središče bojujočega se slovenskega ljudstva, prvo svobodno ozemlje in kraj, kamor so se preselili vsi državotvorni organi, institucije, ustanove in pomembni posamezniki javnega, političnega in kulturnega življenja. Šaljivo so ga poimenovali »*mala Moskva*«.

V odsekih vodenja se tako osredotočam na dogodke in znamenitosti, ki so pomembni za razumevanje tistega časa. Ogled sestavlja glavni sklop in dva dodatna odseka. Odseka podrobneje, predvsem pa kontekstualno pojasnjujeta osrednjo zgodbo o kulturi med vojno vihro v Beli krajini, ki je tudi rdeča nit vodenja.

II. Opis odsekov

ODSEK 1

Hotel Smuk: sprejem in uvodni pozdrav. Ključna vsebina: pozdrav, predstavitev programa, popotnika v Beli krajini pričakamo z vinom in pogačo.

Semič: iz Semiške gore se nam odpira lep pogled na belokranjski kraški ravnik. Gre za prvo srečanje z Belo krajino, ki je za številne popotnike bila ljubezen na prvi pogled. V Semiču je začasno deloval tudi del SNG in številni takratni igralci se z veseljem spominjajo dobrodošlice in anekdot iz Semiča. V Semiču vstopimo v Belo krajino skozi prelaz Vahta, ali pa skozi železniški predor pod prelazom. Zato je bil ta mali kraj s svojo okolico strateško pomemben v času vojne. Bil je prizorišče številnih manjših spopadov v času okupacije. V okoliških gozdovih in hribovjih so bili postavljeni tabori partizanskih enot. V vasi Gornje Laze, ki se nahaja malo nad Semičem, je bil leta 1942 belokranjski odred popolnoma razbit. Odred je bil del začetka organiziranega odpora proti okupatorju v Sloveniji in tudi širše. Belokranjci temu navkljub niso odnehali in so v okolici Semiča uničili številne vlakovne kompozicije in praktično prekinili vsakršno vlakovno komunikacijo okupatorja od severa proti jugu skozi Belo krajino. In ravno na mejah Bele krajine se je začela svoboda.

Vožnja od Semiča do Otoka: na poti od Semiča do Otoka lahko obiskovalci kar iz ceste opazijo nekaj zanimivosti. Za našo zgodbo so najbolj relevantni ostanki gradu Krupa. Nekoč

največji grad v Beli krajini je bil v 19. stoletju tudi njeno središče. Leta 1942 so grad požgali partizani, ker naj bi se vanj nameravala naseliti okupatorska vojska. Domačini so večino razvalin odnesli in porabili za gradbeni material. Od gradu so tako danes vidne le skromne razvaline. To pa je samo majhen del cene, ki jo je takrat plačala skromna pokrajina. V Beli krajini so bile med vojno poškodovane vse javne stavbe, uničeni so bili vsi mostovi, železniška in cestna povezava je bila poškodovana ali uničena na več mestih, požgano je bilo 2950 hiš. Gre za grozovite številke za tako majhno regijo. V Gradcu je bil 31. oktobra 1944 ustanovljen Rdeči križ Slovenije.

Letalo DC-3 v Otoku: letalo je na lokacijo postavljeno v spomin partizanskim letališčem, ki so delovala v okolici Otoka. Letališča so bila med Krasincem in Gribljami, v Otoku, v Dragatušu in v Prilozju. Prvi pristanek se je zgodil oktobra 1943, zadnji pa marca 1945. Z letališč so odvažali ranjence v italijansko mesto Barij in v Dalmacijo. Evakuirali so tudi 800 zavezniških vojakov in pilotov, 2000 otrok in žensk in skoraj 1500 ranjenih partizanov. Leta 1944 je bilo opravljenih 6330 poletov, največ je hkrati pristalo 36 letal, kar je za majhno belokranjsko vasico moral biti pravi spektakel. Letališče je preživelo tudi več bombardiranj. Zaboje, v katerih so prihajale različne zaloge, so uporabili kot gradbeni material. Te zaloge in odpadno embalažo so uporabili tudi gledališčniki za izdelavo kulis, rekvizitov, kostumov. Še posebno so bila priljubljena padala. Na letališču se je leta 1945 prenehalo delovanje SNG v Črnomlju. Igralci so bili pred zaključkom vojne zaradi nasilnega umika nemških enot evakuirani ravno z letali DC-3. Letalo predstavlja enega temeljnih kamnov sodobnega, ki je s svojim inovativnim dizajnom definiralo sodobno letenje. V vsakem današnjem potniškem letalu je nekaj zapuščine letal DC-3. Zaradi svojega prispevka v vojni, velja tudi za svojevrstnega »vojnega heroja«, v Otoku pa se nahaja njegov edini ohranjeni primerek na slovenskih tleh.

Vožnja proti Črnomlju:

Nad cesto med Vranoviči in Črnomljem stoji železniški most. Gre za mesto ene izmed prvih uporniških akcij v Sloveniji, kjer je skupina Črnomaljcev napadla Italijansko enoto, ki je varovala železnico. Takoj za železniškim mostom pa se nahaja veliko polje, ki je med vojno bilo največje spuščališče. Spuščališča so delovala že pred letališči, največji spust je opravilo 100 letal na enkrat. Člani SNG so iz padal izdelovali kostume. O njihovi kvaliteti priča dejstvo, da so bili ukradeni na predstavitvi delovanja SNG v Parizu.

GLAVNI SKLOP

Kulturni dom Črnomelj, »Domovina je kultura«:

Črnomelj je med drugo svetovno vojno postal prvo osvobojeno ozemlje, tako se je ključno državno dogajanje z vsemi pomembnimi osebnostmi političnega in kulturnega vrha preselilo v takratni dom ljudske prosvete. V stavbi je med 19. in 20. februarjem 1944 potekalo prvo zasedanje SNOS, kjer so bili postavljeni temelji slovenske državnosti, sprejeti so bili številni odloki, ki so še danes temelj slovenske parlamentarnosti in najvišje stopnje slovenske ljudske oblasti. V Kulturnem domu je v letih 1944 in 1945 delovalo tudi SNG, ki se je prvič ponašalo z zavedanjem in poimenovanjem »slovensko«, saj je pred tem obstajalo zgolj narodno gledališče. Gledališče je uprizarjalo slovenske in kulturne klasike ter s tem spodbujalo visoko kulturo in umetnost. Zaradi zasedanja SNOS in delovanja SNG je Kulturni dom Črnomelj od leta 1999 kulturni spomenik državnega pomena z lastnostmi zgodovinskega spomenika. Zaradi zgodovinskih, umetnostno-arhitekturnih, kulturnih in drugih izjemnih lastnosti nosi poseben pomen za Republiko Slovenijo ter je pod konzervatorskim upravljanjem, za katerega je odgovoren Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Relief »Bela krajina« na pročelju Kulturnega doma je delo kiparja Jakoba Savniška. Vsebuje motive življenja v Beli krajini v času druge svetovne vojne in je simbol zahvale Beli krajini, ki je dala »dom svobodi, državi in kulturi«. Močno je sporočilo moža na desni strani, ki odločno kaže s prstom na dogajanje, kot opozorilo in nasvet, da se kaj takega ne bi ponovilo. Hkrati kaže na ljudi, ki se jim zahvaljuje. Pred domom so doprsni kipi štirih belokranjskih narodnih herojev.

In če bi v prevzetju dogodkov, ki so zaznamovali slovenskost, morali določiti stavbo, ki je najbolj prežemala in hranila duh svobode, politike in kulture, bi brez obotavljanja s prstom pokazali na Kulturni dom Črnomelj.

O ustanovitvi gledališča so razpravljali na prvem kongresu kulturnih delavcev OF, 4. in 5. januarja 1944, v Semiču, odlok o ustanovitvi SNG pa je Izvršni odbor OF podpisal 12. januarja. Poleg ravnatelja in dramaturga je bilo za člane imenovanih še 16 gledališčnikov. Gledališče je premierno nastopilo med prvim zasedanjem SNOS v Črnomlju, 20. februarja 1944. Uprizorili so Cankarjevo dramo Kralj na Betajnovi, igrali pa pred tedanjim in bodočim slovenskim političnim vrhom ter za ljudi prvega slovenskega parlamenta. V letu 1944 je SNG pripravilo 123 gledaliških prireditev po vsej Beli krajini. Marca 1945 je bilo gledališče s svojimi člani evakuirano v Dalmacijo, od koder so se po zaključku bojev vrnili v osvobojeno Ljubljano.

V maju 1945 so predstavili igro Mateja Bora Raztrganci, ki je bila premierno prikazana v Beli krajini.

V knjigi Filipa Kalana Kumbatoviča, Veseli veter, in v knjigi Igralci so prišli, avtorja Jožeta Galeta, lahko prebiramo o zahtevnih pogojih in ovirah, s katerimi se je soočalo takratno gledališče. Kulise so naredili iz vojaških barak, kostume iz padal, tehnično opremo so po nenavadnih poteh dobivali od vsepovsod. Ključna pa je bila dilema, kaj igrati. V tej odločitvi SNG v Črnomlju preseže t. i. »skeč gledališče« in mitinge. Na oder postavijo klasike Sheakspearja, Gogolja, Čehova, Molièrja. S tem so po njihovih besedah dosegli tri poglobitve cilje. Pokazali so, da niso brezbržni do kulture in vsega, kar je ustvarila preteklost, da sprejemajo in obnavljajo bogato kulturno dediščino preteklih dob, tako slovensko kot tujo. Iskali so dela, ki so več kot prazne burke, ampak izvablajo iskren smeh, ki je ljudem pomagal preživeti to težko obdobje. Hkrati pa so hoteli izšolati nove gledališke igralce, ki so lahko svoj talent pokazali v resnično umetniškem delu. Tako nova generacija slovenskih igralcev svoje poti ni pričela v Ljubljani, Dunaju, Parizu ali Pragi, temveč v malem Črnomlju. Med bodočimi talenti se je po spletu okoliščin našel tudi domačin Gustel Anderluh, ker so bili igralci razkropljeni po terenu. Tako je v premieri Kralja na Betajnovi Kantorjev oskrbnik govoril kar po belokranjsko in namesto »Vse vrede štrajk pri kraju« povedal »Fse f redu štreijk pri kraju«, navkljub številnim vajah. Zanimivo je bilo tudi za odrom, v Raztrgancih je scena, v kateri pride do streljanja. V gledališču niso imeli rekvizitov, zato so uporabili pravo orožje. Pod oder so postavili panj in dve strojnici. Med igro je tako zvočno kuliso ustvarjalo pravo ostro strelivo.

Z namenom obeleženja zgodovinsko pomembnih dogodkov in zanimivih anekdot je zato v zgornji avli Kulturnega doma postavljena stalna razstava z imenom »Domovina je kultura«, ki svojevrstno zajema dogajanje na prvem osvobojenem ozemlju leta 1944 in 1945, torej prvo zasedanje SNOS in delovanje prvega SNG v stavbi ter ustvarjanja številnih slovenskih kulturnikov in umetnikov v Črnomlju. Predstavijo se Vitomil Zupan, Matej Bor in Božidar Jakac, ki so nemalokrat ustvarjali v črnomaljskem prosvetnem oziroma kulturnem domu. Razstava je didaktična, interaktivna, animacijska in doživljajska. Na njej si obiskovalec lahko prebere številne zanimivosti, se igra igre iz prejšnjega stoletja, se preizkusi v gledališkem kostumu in skeču, ki so ga igrali člani SNG v Črnomlju leta 1944 in 1945. Obiskovalec lahko postane tudi ustvarjalec slovenske države in prisostvuje na zasedanju ter se pomeri v številnih literarnih, likovnih in retoričnih izzivih. Poleg razstave je na voljo tudi ogled filma o osvobojenem ozemlju z igranimi vločki in pričevanji domačinov ter umetnikov, vključena je

tudi plesna animacija in proslavljanje svobode iz takratnih časov. Postavitev vključuje aktivnega obiskovalca, ki spozna pomembno vlogo domovine in kulture.

Najpomembnejši element razstave pa je še danes aktualno sporočilo, ki ostaja v vseh časih, predvsem ne glede na politiko in politično prepričanje, enako. Kultura je domovina in domovina bo za vedno ostala kultura, ki nas bo determinirala od začetka do konca našega obstoja. Dogodki v Kulturnem domu Črnomelj za čas Bele krajine kot prvega osvobojenega ozemlja, ne glede na politično razdvajanje, nosijo narodno, emancipatorno in kulturno pomembnost, saj smo takrat politično in kulturno obstali ter postali na novo in po svoje, po slovensko.

Kosilo na Medgeneracijskem vrtu:

V pričevanjih igralcev in partizanov lahko beremo, da so v Beli krajini bili zelo radodarni in gostoljubni. Zelo radi so pogostili igralce. Žal pa hrane ni bilo veliko, tako so se morali znajti na različne načine. Obiskovalec se tako mora postaviti v vlogo domačina in v kotlu pripraviti kosilo. Med pripravo kosila pa se za obiskovalce pripravi različne pastirske igre, ki obiskovalcu predstavijo igro mladih nekoč.

Vrt za kulturnim domom je nastal v okviru projekta Medgeneracijski vrt. Ta je nastal z namenom oživitve parkov in aktivacije tako mladih kakor starejših. Večkrat je to prizorišče prireditev na prostem.

Sprehod po Črnomlju:

Na kratkem sprehodu skozi mesto si bomo ogledali nekaj pomembnih spomenikov in stavb, ki kljub svoji preprostosti nosijo zanimive zgodbe. V letu 1944 in 1945 je namreč bilo v Črnomlju bodisi ustanovljeno bodisi je delovalo:

- Radio OF: ilegalna radijska postaja za celo Slovenijo, ki je oddajala informativni in propagandni program.
- Slovensko časnikarstvo društvo: edino poklicno združenje novinarjev, nastalo med NOB v Jugoslaviji (danes Društvo novinarjev Slovenije).
- Denarni zavod Slovenije: začetek denarništva in okvirni načrt razvoja gospodarstva v Sloveniji.
- Znanstveni inštitut: njegova naslednika sta Inštitut za narodnostna vprašanja in Muzej narodne osvoboditve.
- Kemijsko-farmaceutski laboratorij: predhodnik Farmaceutsko-kemične tovarne LEK.
- Veterinarska ambulanta: prva partizanska veterinarska ambulanta v Sloveniji.

- Meteorološka postaja: druga meteorološka postaja v Sloveniji, danes Meteorološki zavod Slovenije.
- Civilna bolnišnica OF: večkrat požgana in uničena civilna bolnišnica, ki je delovala od jeseni 1943 do konca vojne.
- Tiskovna agencija Tanjug: agencija za obveščanje javnosti o osvobodilnem boju na področju Balkana, danes nacionalna agencija za tisk.
- Partizanska gimnazija: prva partizanska gimnazija v Sloveniji, danes Gimnazija Črnomelj.
- Spomladi 1944 so pričele v Črnomlju delovati tudi ključavničarska, mehanična, orožarska, kovaška, usnjarska, sedlarska, tekstilna, čevljarska, krojaška in šiviljska delavnica. Delovala je tudi črnomaljska livarna, ki je za vojaščino izdelovala različno posodje in pribor, ter letališči v bližini Krasinca in Otoka za prevoz ranjencev, vojske in ogroženih.

Viden ostanek tega burnega dogajanja v Črnomlju je vsekakor tudi velika lokomotiva, ki stoji pred železniško postajo. Gre za eno zadnjih parnih lokomotiv, ki je vozila po slovenskih železnicah. Med vojno pa je služila za proizvodnjo elektrike. V svojem času je glasno lokomotivo na svoj način nedvomno preglasil Radio OF. Poslušali so ga tudi v Italiji, Franciji, Nemčiji in celo v Afriki in na Novi Zelandiji. Ključni za njegovo delovanje in oblikovanje programa pa so bili prav igralci SNG.

Kratek sprehod nas vodi tudi mimo spomenika na Gričku. Spomenik je oblikoval Jakob Savinšek. Posvečen je 1250 padlim borcem in žrtvam fašizma iz Bele krajine. Ob njem je grobnica s posmrtnimi ostanki padlih borcev. Pomembno je omeniti, da so bili igralci v kriznih trenutkih del bojnih enot, ki so delovale na terenu. Veliko jih je padlo.

Sprehod končamo na Trgu svobode, na katerem se je med vojno vedno nekaj dogajalo. Od veselih prireditev in parad, do bolj žalostnih dogodkov kot je pogreb Franca Rozmana Staneta. Prve manifestacije svobodne Slovenije so se dogajale prav na tem trgu. O burnem dogajanju priča tudi anekdota, ki so jo na trgu doživeli igralci SNG. Med uprizoritvijo Raztrgancev za dve brigadi, se je eden od vojakov tako vživel, da je hotel ubiti enega izmed likov. Na srečo se je hitro odzval njegov kolega in mu dvignil cev brzostrelke. Krogle so končale v stavbi posojilnice za odrom. V zgradbi posojilnice na trgu je deloval Denarni zavod Slovenije. Stavba je še dolgo po vojni hranila republiške rezerve v zlatu.

ODSEK 2

Vožnja proti Vinici:

Najprej se peljemo skozi naselje Kanižarica, v katerem je nekoč deloval rudnik. Rudnik je med vojno predstavljal pomemben vir rjavega premoga. Odločne akcije partizanov so okupatorju zelo zgodaj onemogočile izkoriščanje tega vira. Danes si lahko ogledamo izvozni stolp in manjšo muzejsko zbirko. V vasi Kvasica je ob cesti še eden izmed presunljivih spomenikov Jakoba Savinška. Izklesan je iz kraške skale, postavljen pa je na mestu pomembne bitke za Črnomelj, v kateri je okupatorska vojska utrpela takšne izgube, da je praktično do kapitulacije *»ostala v bunkerjih«*. V Dragatušu žal ne vidimo več cerkve z dvema zvonikoma. Ta je bila popolnoma uničena v nemškem bombardiranju. Na poti do Vinice se vozimo tudi mimo Krajinskega parka Lahinja.

Spominska hiša Otona Župančiča v Vinici:

Oton Župančič je brez dvoma eden izmed najbolj vplivnih kulturnikov tistega časa. Josip Vidmar je pesem Veš poet svoj dolg označil za *»največjo pesem naših dni«*. Gre za prvo slovensko odporniško pesem, ki je prešla v železni repertoar partizanskih mitingov. V pesnikovi zapuščini je ostalo izredno veliko osnutkov, zapiskov, pa tudi pesmi, kar nakazuje, da je pripravljaval zbirko, ki naj bi izšla ilegalno, tako kot je Borova Previharimo viharje. Literarni zgodovinarji so šele po vojni ugotovili, da je Župančič prvi pisal odporniške pesmi, pred Borom in Kajuhom. Dušan Pirjevec, urednik Župančičevih Zbranih del, pa med drugim pravi: *»Leta okupacije in vojne so bila za pesnika nenavadno plodna. Napisal je izredno veliko število pesmi. Reči bi smeli, da ni v nobenem obdobju svojega življenja ustvaril hkrati takšne množine stihov. Vse, kar se je v tem času dogajalo izven njega in v njem, je bilo tako silno in boleče, da je kljub težki in mučni bolezni nenehoma pisal.«*

Spominska hiša Otona Župančiča je razdeljena na tri dele. Prvi del, *»Župančič - mojster besede«* je razstava o enem najpomembnejših slovenskih pesnikov in prevajalcev, ki obiskovalca vodi skozi tri tematske sklope: Otroška poezija in Bela krajina, Župančičev salon ter Življenje in delo. Drugi del, *»Vinica - stoletja ob reki Kolpi«*, govori o dolgi zgodovini Vinice. V tretjem delu, *»Zaslužni Belokranjci - umetniki in znanstveniki«*, je mogoče spoznati devetintrideset zaslužnih belokranjskih literatov, znanstvenikov, likovnikov, glasbenikov, gledališnikov.

Razprave o politični opredeljenosti oz. pripadnosti Otona Župančiča prepuščam drugim. Vem samo to, da se premalo zavedamo njegovega mojstrstva. *»Beli Kranjec«* je pesnik, ob katerem sem odraščal in poet, s katerim sem se oblikoval. Oton Župančič je bil velik človek, prijatelj

velikih imen, svetovljan, ki je v rosnih letih zapustil jugovzhod in živel v Ljubljani, na Bavarskem, na Dunaju, v Parizu in še kje. Zaužil je mestni vrvež svobodnjaštva in učenosti, okusil bedo in slavo, a kljub temu ni pozabil, kljub vsemu je *»čul, čul je, kako mu je zvenelo srce, čul je in čutil zeleno, to svojo krajino, te bele breze, dobre ljudi in čista polja«* ter vse to za svoje zanamce zil na papir, zate, zame in za vse nas, ki prav tako čujemo in čutimo enako.

Grad Vinica, večerja:

Grad Vinica je relativno nov del turistične ponudbe v Beli krajini. Gre za srednjeveško utrdbo, ki dominira nad Kolpo, ki že stoletja predstavlja južno mejo. Tukaj se gost lahko sprosti ob lepem razgledu, dobrem vinu in kakšni belokranjski kulinarični dobroti. Hkrati pa začuti vso težo bogastva številnih belokranjskih zgodb, ne samo te, ki jo je doživel v vodenju *»od jase do odra«*.

4. INFORMACIJE ZA SAMOSTOJNI OGLED

1. GLAVNI SKLOP:

- Stalna razstava Domovina je kultura, Zavod za izobraževanje in kulturo, Ulica Otona Župančiča 1, 8340 Črnomelj.

2. DODATNI ODSEK 1:

- Hotel Smuk, Štefanov trg 1, 8333 Semič.
- Letalo DC-3 je na prostem v Otoku. Opremljeno je z informativnimi tablami.

3. DODATNI ODSEK 2:

- Spominska hiša Otona Župančiča, Vinica 9, 8344 Vinica.

5. VIRI IN LITERATURA

- Gale, Jože. Igralci so prišli. Novo Mesto: Dolenjska založba, 1996.
- Kumbatovič Kalan, Filip. Veseli veter. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1956.
- Polič, Radko, Štimac Vladimir. Belokranjski odred. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1975.
- Rus, Zvonko. Partizanska letališča in spuščališča v Beli krajini: ob 35-letnici letališč v Otoku in na Krasincu. Metlika, 1979.
- Weiss, Janez. Črnomelj : 600 let, bilten ob 600-letnici prve omembe Črnomlja kot mesta. Črnomelj: Občina Črnomelj, 2007

- Jarc, Janko, Jaka Slokan. Črnomelj in okolica v osvobodilni vojni in revoluciji; Spomeniki in spominska znamenja v Črnomlju in okolici; Spomeniško varstvo v Beli krajini. Ljubljana: Komunist, 1981.
- Zavod za izobraževanje in kulturo Črnomelj. Dostopno prek: <https://www.zik-crnomelj.eu/>.
- Belokranjski muzej Metlika. Dostopno prek: <https://belokranjski-muzej.si/>.
- Osebni intervju z Nastasjo Schweiger in Tadejem Finkom, ZIK Črnomelj, Enota kulturni dom. Zapis pogovora je v lastnem arhivu avtorja. 24. 2. 2021.